



International Zurkhaneh Sports Federation

فدراسیون بین‌المللی ورزش های زورخانه‌ای

الاتحاد الدولي لرياضات الزورخانه

زورخانه؛ خانه نیرومندی، جوانمردی، میهن دوستی و هنر و ادب

زورخانه ها

و

ضرورت بازشناسی هویت فرهنگی و تعلقات اجتماعی

در محله های شهری

سید امیر حسینی (رئیس آکادمی ملی المپیک و پارالمپیک)
چهارمین سمپوزیوم و اولین فستیوال ورزش های زورخانه ای
۱۵ نوامبر ۲۰۰۵ (۲۴ آبان ۱۳۸۴) - مشهد- ایران

مقدمه

ورزش عرصه فعالیت های الگومند، ساختارهای (هنجارهای) اجتماعی و روابط میان نهادی (Inter Institutional) است. زورخانه ها در طول تاریخ، مؤثرترین نهادهای اجتماعی و فرهنگ ایرانی بوده اند. زورخانه در دوران پرفراز و نشیب تاریخ ایران در رهبری نهضت های آزادی خواهی و ترویج فرهنگ، قنوت و جوانمردی نقش مهمی را در تربیت مردم بر عهده داشته است. نهاد زورخانه با کارکرد اجتماعی خود، نقش با اهمیتی را در حفظ هویت فرهنگی، یکپارچگی و ایجاد مشترکات فرهنگی محله ها و به تبع آن شهرها ایفا کرده است.

در این مقاله سعی شده، به نقش زورخانه در بازشناسی هویت فرهنگی و تعلقات اجتماعی محله (به عنوان پایه و بنیان اجتماع شهروندی) پرداخته شود. لازم است در طراحی مبانی، الگوها و روش های توسعه محله ای، به زورخانه ها به مثابه چشم انداز توسعه پایدار شهری، توانمندسازی و افزایش ظرفیت ها و ارتقای کیفیت زندگی شهروندی نگاه ویژه ای شود. ضروری است که مدیریت شهری با عزمی ملی نقش مهم تری را در این زمینه ایفا کند. این مقاله با توصیف واقعیت های موجود، بر اساس مطالعات اسنادی به بررسی و طرح سوالاتی چون نقش زورخانه ها در بازشناسی هویت فرهنگی و تعلقات اجتماعی، حفظ و احیای مناسبت ها، آیین ها و میراث فرهنگی و باز تولید سرمایه های فرهنگی در محله های شهری می پردازد.

ورزش، واقعیتی اجتماعی

پویایی گروهی، نیل به هدف از طریق سازمان (نهاد) های اجتماعی، خرده فرهنگ ها، فرایند رفتاری، پیوستگی اجتماعی، نابرابری ساخت یافته، جامعه پذیری و شبکه های سازمانی از مؤلفه های جامعه شناختی هستند که می توان در محیط های ورزشی به مطالعه آنها پرداخت. پیش فرض این نگرش این است که ساختار یا اشکال رفتار و تعامل موجود در محیط های ورزشی شبیه رفتار و تعامل موجود در سایر زمینه های اجتماعی هستند. به عبارت دیگر، ورزش همانند دیگر نهادها، جهان کوچکی از جامعه و محصول یک واقعیت اجتماعی و منحصر به فرد است. ورزش دارای آن رمز، احساس غم همراه با شادی، فکر کردن به حوادث، تثبیت فرهنگی انگیزه های آرمانی است. شاید هیچ فعالیت دیگری چنین تناقض آمیز، امری جدی به امری غیر جدی، تفریح و نشاط را با شدت و قوت و امر ایدئولوژیکی را با امر ساختاری ترکیب

نمی‌کند. در این راستا بازی‌ها و ورزش‌های سنتی (Games and Traditional Sports, Play) و بازی‌های بومی و محلی (Native) از زمان‌های گذشته، به عنوان وسیله‌ای در ایجاد انگیزه حرکت، تلاش برای آمادگی جسمانی و لذت بردن از تفریحات، زمینه مناسبی را جهت گسترش سلامتی افراد در گروه‌های سنی مختلف مردم فراهم کرده است.

انقلاب صنعتی و تغییرات الگوها

انقلاب صنعتی علاوه بر تغییرات بسیار در زندگی مردم، موجب افزایش سریع نظام‌های ارتباطی جدید شد. در دوران جدید، ایجاد هماهنگی و تلاش برای رسیدن به استانداردهای بین‌المللی در زمینه‌های مختلف و ارائه خدمات و مراقبت‌های سلامتی و ورزشی به عنوان یک نیاز اساسی، ملموس و محسوس می‌شود. مجموعه این تغییرات، الگوها و روش‌های توسعه محله‌ای، بازی‌ها و ورزش‌های سنتی را نیز تحت تأثیر خود قرار داده است. (۱)

با ورود ورزش‌های جدید که عمدتاً مبدأ و منشا آن کشورهای غربی بود، بازی‌های جدیدی که از پوشش وسیع رسانه‌ای – به ویژه برنامه بازی‌های المپیک – برخوردار بودند، ورزش‌های سنتی را در سایه قرار دادند. (۲)

در ایران نیز ساختار سنتی جامعه بر اساس الگوهای غربی از سال ۱۳۰۰ به بعد تغییر یافت و موجب گسستگی سنت پهلوانی شد. (میراث پهلوانی صفحه ۲۸). در این راستا ورزش زورخانه‌ای نیز در دهه‌های گذشته مورد هجوم ورزش‌های جدید و بین‌المللی قرار گرفت. به ویژه از جهت سخت‌افزاری دارا بودن محیطی مناسب و جذاب و نرم‌افزاری، داشتن مقرراتی کارآمد، برنامه‌ریزی، مدیریت و ساختاری مناسب، اداری و اجرایی را با مشکل رو به رو کرد. به طوری که ورزش‌های زورخانه‌ای در رقابت با ورزش‌های جدید از توانایی کمتری برخوردار شد؛ در نتیجه بسیاری از زورخانه‌های قدیمی در معرض زوال قرار گرفتند و برخی از آن‌ها تغییر کاربری یافتند. (پژوهش بررسی زورخانه‌های تهران).

بر اساس این پژوهش – که در سال ۱۳۵۴ انجام شده است – بیشتر زورخانه‌های عمومی تهران مالکیت استیجاری داشته و به طور کلی بیش از ۷۰ درصد ساختمان زورخانه‌های تهران، قدیمی و فرسوده بوده و احتیاج به بازسازی اساسی داشته‌اند. آمارها نشان می‌دهند بسیاری از این خانه‌های فرهنگ و نیرومندی محلات، به جهت عدم حمایت‌های لازم سخت‌افزاری و نرم‌افزاری، موفق به جذب مخاطب نشده‌اند. فقدان یک نظام حمایتی و نظارتی و منابع مالی که در اختیار مدیران و مرشدان باشد، امکان برنامه‌ریزی و اداره کارآمد زورخانه‌ها را فراهم نکرد و زورخانه‌ها دچار رکود شده یا در معرض تعطیلی قرار گرفتند. مختاری در کتاب میراث پهلوانی می

نویسد: ((از سال ۱۳۲۴ که کشتی پهلوانی به میدان می‌رود، گود زورخانه از پهلوان خالی می‌شود. زورخانه اصلی‌ترین پشتیبان و مهم‌ترین محرک اقتصادی خو یعنی پهلوان و مجموعه مناسبات پیوسته به پهلوان را از دست می‌دهد. از این پس زورخانه داران حرفه‌ای (ورزشکاران گمنام و علاقه‌مند) و مرشدان هستند که زورخانه‌داری می‌کنند.))

ضرورت توجه به طراحی زورخانه‌ها در ساختار اصلی محله‌های شهری

زورخانه‌ها به عنوان یکی از کهن‌ترین باشگاه‌ها و سازمان‌های ورزشی جهان مطرح هستند و به گفته "ادوارد براون" شرق‌شناس معروف انگلیسی، "قدمت زورخانه‌ها به دوران باستان می‌رسد." اما متأسفانه این میراث فرهنگی و گوهر ارزشمند فرهنگی و ورزشی فاقد جایگاه واقعی خود در ساختار اصلی طراحی محله‌های شهری است. خصلت‌های جوانمردی یکی از شاخص‌های جلوه‌های میراث معنوی فرهنگ پهلوانی ایرانی بوده است که در دوره‌های مختلف تاریخی به نام‌های "عیاران"، "فتیان"، "کلوها"، "شاطران"، "کاک" ها و ... متجلی شده است. این سنت‌ها در دوره‌های مختلف ریشه در فرهنگ اهل حرفه و کار داشته و عمدتاً از جامعه‌های شهری برخاسته است.

بنای زورخانه‌ها در گذشته در مجاورت بازارها و مراکز اقتصادی قرار داشت، اما توسعه بی‌رویه خانه‌سازی در شهرها، بسیاری از زورخانه‌ها را نیز در بر گرفت و موجب افول نقش و کارکردهای بهتر این ورزش و چه بسا موجب بروز مزاحمت برای خانه‌های همسایگان اطراف شد. پژوهش‌ها نشان می‌دهد مجتمع‌های مسکونی نیز که در طراحی نقشه‌ها حریم کافی برای واحدهای آپارتمانی منظور نکرده‌اند، موجب نارضایتی ساکنان آن خواهند شد. (زایسلو و گریفین، همان منبع)

ضرورت طراحی محیطی در فضایی مناسب با کارکردهای محلی می‌تواند از اولویت‌های مدیران و برنامه‌ریزان توسعه پایدار شهری باشد. رعایت جنبه‌های زیبایی‌شناختی در طراحی و پیش‌بینی حریم‌های لازم و دسترسی‌های مناسب برای جذب مخاطبان اصلی، کاملاً ضروری به نظر می‌رسد.

به گفته لانگ (Lang؛ ۱۹۸۸، ۱۹۸۷) عموم معماران توافق دارند که ساختمان‌ها و دیگر محیط‌های معماری باید سه هدف اصلی را تحقق بخشند. (فرهنگ معماری شماره ۱۷)

مناسبت (Commodity) غایت کارکردی طرح ساختمان و اینکه به چه منظوری ساخته می‌شود.

استحکام (Firmness) به معنی یکپارچگی ساختاری یا دوام آن است.

خوشایندی (Delight) که با مسایل زیبایی شناختی سروکار دارد. یکی از اهداف اولیه هر طرح ایجاد واکنشی لذت بخش در استفاده کنندگان هر طرح است. تحقیقات نشان می دهد محیط های جذاب و تزئین شده احساس بهتری را در مردم ایجاد می کنند. (Maslo & Mints) در تحقیق دیگری که توسط شرود (Sherrod) و همکاران در سال ۱۹۷۸ انجام شده، نتیجه گرفته شده در اثر دلپذیر بودن محیط و روحیه خوبی که ایجاد می شود، میل مردم به یاری یکدیگر افزایش می یابد و مردم در فضاهای دلپذیر به سخن گفتن با یکدیگر بیشتر راغب هستند. چنین منظوری فقط به عهده معمار نیست؛ بنابراین لازم است معمار با متخصصان و اهل فن همکاری و مشورت داشته باشد. چنانچه برای شما فرصتی پیش آمده باشد که از زورخانه ها بازدید داشته باشید، حتماً مشاهده کرده اید که از این جهت زورخانه ها دارای قابلیت مطلوبی هستند و آداب و رسوم و ساختار این ورزش فرصت های بسیار مناسبی را در جهت تقویت هویت فرهنگی و تعلق اجتماعی در محله های شهری ایجاد می کنند.

بازشناسی هویت فرهنگی و تعلقات اجتماعی

بازشناسی هویت فرهنگی و تعلق اجتماعی در محله های شهری یک ضرورت اجتماعی و فرهنگی است و در جهت پیشبرد اهداف استراتژیک مدیریت شهری نقش بسیار مهمی دارد. زورخانه ها می توانند از جنبه فرهنگی و اجتماعی، به عنوان میراث فرهنگی ارزشمند نیاکان یکی از عوامل اصلی هویت بخش محله های شهری با ارائه جذابیت های تاریخی، فرهنگی و اجتماعی خود در شناساندن ارزش ها به اهالی محله ها حتی به گردشگران نیز مفید واقع شوند. اماکن تاریخی و فرهنگی هر جامعه ای نشان دهنده هنجارها و ارزش های جامعه است و به نوعی هویت فرهنگی و اجتماعی جوامع را شکل می دهند. هویت فرهنگی و اجتماعی (Cultural and Social Identity) در برگیرنده اصل و منشا فرهنگ هر جامعه ای است. به طوری که کیستی و چیستی هر جامعه ای را به وضوح نشان می دهند. این هویت از خردترین جزء فرهنگی و اجتماعی شروع می شود و تا مؤثرترین و بزرگترین جنبه فرهنگی و اجتماعی را در بر می گیرد. میراث فرهنگی در نقش یک عامل هویت ساز بیانگر چیستی و کیستی یک جامعه یا یک شهر و روستاست و چون با زندگی مردم آمیختگی دارد، پس پدیده ای زنده است. یک اثر تاریخی و فرهنگی می تواند باعث لذت بردن انسان ها از زیبایی و هنر شود. این نگاهی است که از قدیم وجود داشته است و در زمان فعلی شدت بیشتری گرفته است.

پروفسور "پل جارتیر" متخصص بازی‌های بومی و سنتی از کشور کانادا، در سومین سمپوزیوم آشنایی با مبانی علمی و فرهنگی زورخانه می‌گوید: ((نظامات ورزش باستانی نشان دهنده ترکیب کامل حرکات موزون، جوانمردی، زیبایی و نیکی است. این حرکات، ذهن و روح را همانند جسم با خرد، درستکاری و قدرت هماهنگ پرورش می‌دهند. از ورزشکاران خواسته می‌شود، به عنوان نگاهبان ارزش‌های اخلاقی، قومی و عارفانه ایرانی عمل کنند. آنها از قدرتمندان دعوت می‌کنند تا با تواضع به اجتماع خود خدمت کنند. این ارزش‌ها نشان دهنده بالاترین سطح آرمان‌هایی است که یک انسان می‌تواند از آنها پیروی کند. وفاداری، شجاعت و فداکاری، انسانیت، تواضع و دیگر خواهی؛ این ارزش‌ها باعث جذب من به سوی ورزش باستانی شده است.))

بررسی و مطالعات نشان می‌دهد که ورزش‌های زورخانه‌ای، آثار مثبت ورزشی فراوانی دارند، از جمله:

۱- ورزش‌های زورخانه‌ای از جنبه‌های زیبایی‌شناسی، فرهنگی و هنری برخوردار هستند.

۲- در تقویت قدرت، استقامت و هماهنگی عضلات و اسکلت بدن و قلب و عروق مؤثر است.

۳- برای سلامتی و آمادگی جسمانی اقشار مختلف مردم مفید و مؤثر است.

۴- در دستیابی به کیفیت زندگی بهتر کارایی دارد.

۵- ساختار ارزشی و فرهنگی آن -که مبتنی بر فتوت، جوانمردی، صفا و ادب و هنر است- می‌تواند به عنوان یک ورزش و ابزار تربیتی جزیی کلیدی از زندگی اجتماعی باشد و از طریق یک مسیر مقرر و مشارکتی مردم را به هم نزدیک کند.

۶- ورزش‌های زورخانه‌ای می‌توانند با مراسم‌های متنوعی چون "گلریزان"ها و مراسم تجلیل از بزرگان و پیشکسوتان و مفاخر، در خلق روابط اجتماعی و بنا نهادن ارتباطات و ارتقای رابطه انسانی بین افراد و گروه‌های محلی کمک کنند و اقدامات خیرخواهانه داوطلبان را تقویت کنند و به ساختن سرمایه‌های اجتماعی و تقویت ساختار جامعه یاری برسانند.

۷- ریتم ضرب و زنگ مرشد، در اجرای ورزش‌های زورخانه‌ای بسیاری از مفاهیم اساسی در تعلیم و تربیت را مانند لذت بردن از تلاش و فعالیت‌های بدنی (Joy in Effort) و عالی بودن یا عالی شدن شخص (Excellent oneself)، بازی‌های جوانمردانه یا منصفانه (Fair Play)، دوست داشتن میهن (Love of the Country)، احترام به دیگران (Respect for Others)، همچنین اهمیت تربیت متعادل جسم و روح (Balance between body and mind) را که از مفاهیم

ارزشی مکتب تربیتی المپیک است، به شکل مناسبی در رفتار ارائه و نهادینه می‌کند. ۸- این ارزش‌های موجود در فرهنگ خودی ضمن آنکه مورد استقبال فطرت‌های پاک انسانی است و مورد اقبال مردم واقع می‌شود، می‌توانند در تقویت هویت فرهنگی و تعلق اجتماعی در محله‌های شهری مانند گذشته مؤثر واقع شوند. ۹- این ارزش‌ها می‌توانند به عنوان عنصری مهم در روزآمدسازی نقش و کارکرد عناصر و فضاهای فرهنگی و اجتماعی محله‌های شهری نقش مهمی ایفا کنند. ۱۰- احیای زورخانه‌ها طلب ایام به عنوان یک ضرورت عامل مؤثری در توسعه پایدار انسانی است و به زندگی با استانداردهای شایسته و قادر شدن به مشارکت در زندگی اجتماعی و قابلیت‌های مورد نیاز کمک می‌کند.

نتیجه‌گیری

شناخت و توجه به نقش زورخانه‌ها، در مبانی، الگوها و روش‌های توسعه محله‌ای به مثابه چشم‌انداز توسعه پایدار شهری است. این توجه و شناخت می‌تواند در توانمندسازی و افزایش ظرفیت‌ها و ارتقای کیفیت زندگی مؤثر واقع شود. نقش مدیریتی شهری در احیاء، حفظ و توسعه این میراث فرهنگی در شیوه‌های حفظ و بازسازی مناسب‌ها، آیین‌ها و میراث فرهنگی محله‌ای و باز تولید سرمایه‌های فرهنگی و پهلوانی دارای کمال اهمیت است. توصیه می‌شود در طراحی محیط زورخانه‌های جدید با استفاده از نظر معماران و طراحان شهری، متخصصان و صاحب‌نظران ورزشی، احداث زورخانه‌ها در مجاورت بوستان‌های شهری، مراکز فرهنگی، تفریحی و تاریخی با امکان دسترسی‌های بهتر و پرهیز از مزاحمت‌های صوتی احتمالی و تردد مناسب‌تر مراجعان پیش‌بینی و طراحی شوند.

یادداشت

۱- آلن گاتمن (Allen Guttman)، در کتاب تأثیرگذار خود با عنوان "بازی‌ها و امپراتورها" (Games and Empires) می‌گوید: "بازی‌های المپیک جدید، به عنوان یک فرضیه اروپایی آغاز شد و همواره برای غیر غربیان شرکت در این بازی‌ها با عنوان غربی ضروری بوده است." (p.120, 1994, Guttman) وی می‌افزاید که: "مهم‌ترین پیامد کنترل اروپایی و آمریکایی بر جنبش المپیک این است که تمام رشته‌های ورزشی که در برنامه بازی‌های المپیک منظور شده‌اند، ریشه در غرب داشته باشند و یا در فرم‌های جدید و مشخصی به عنوان بخشی از فرهنگ غربی نشان داده شوند." (p.137, 1994, Guttman)

۲- مارتن فن بوتن بورگ (Maarten van Bottenburg)، در کتاب "بازی‌های

جهانی" (Global Games) اظهارات جالبی در مورد سیستم معاصر ورزش‌های جهانی دارد. وی می‌گوید: "سیستم ورزش‌های جهانی در حال تغییرات سریعی است، گسترش فرهنگ ورزشی میان ملل، تنوع‌گرایی در ورزش جهان، ورزش و رسانه‌های جهانی امکان چند فرهنگی شدن ورزش جهان را به دنبال دارد."

برخی از منابع:

- ۱- منشور المپیک، از انتشارات کمیته بین‌المللی المپیک
- ۲- ورزش وسیله‌ای در جهت تربیت، توسعه و صلح سال ۱۳۸۳ از انتشارات کمیته ملی المپیک جمهوری اسلامی ایران
- ۳- تاریخ و فرهنگ زورخانه و گروه‌های اجتماعی زورخانه‌رو، غلامرضا انصافیپور، ۱۳۵۳، مرکز مردم‌شناسی ایران
- ۴- بررسی و مطالعه زورخانه‌های تهران، مرکز مردم‌شناسی ایران، ۱۳۵۴
- ۵- آداب و رسوم ساختار ورزش‌های زورخانه‌ای، چاپ اول، ۱۳۸۳، انتشارات سبزخامه
- ۶- فرهنگ و معماری ۱۷ آموزش معماران مقاله "تاریخ و شیوه‌های طراحی"، نوشته پ. ا. بل، ترجمه مهرداد بیک، از انتشارات دفتر پژوهش‌های فرهنگی، ۱۳۷۹
- ۷- میراث پهلوانی، ابراهیم مختاری- هدی صابر، معاونت پژوهشی پژوهشکده مردم‌شناسی - سازمان میراث فرهنگی، ۱۳۸۳
- ۸- میراث فرهنگی، هویت و جهانی شدن، "محمد کارکنان" (دکترای جامعه‌شناسی)، خبرگزاری میراث فرهنگی، آبان ۱۳۸۳
- ۹- احیای زورخانه‌ها طلب ایام، پروفیسور دکتر عبدالرحمان رییس، دانشگاه تربیت جسمانی دانشگاه تاجیکستان، اولین سمپوزیوم علمی‌آشنایی با مبانی علمی و فرهنگی ورزش‌های زورخانه‌ای، فروردین ۱۳۸۳، شهر دوشنبه تاجیکستان
- ۱۰- آیین فتوت و جوانمردی در ورزش‌های زورخانه‌ای، دکتر فربان واسع، تاجیکستان، سومین سمپوزیوم علمی‌آشنایی با مبانی علمی و فرهنگی ورزش‌های زورخانه‌ای، تهران، مهرماه ۱۳۸۳
- ۱۱- رساله جهت اخذ دکترای مدیریت ورزش (Ph.D)، سید امیر حسینی، موضوع: فراملی کردن ورزش‌های باستانی از بازی‌های محلی تا ورزش‌های جدید، بررسی نگرش مدیران ارشد و کارشناسان ورزش و امور فرهنگی نسبت به تأثیر ورزش باستانی (زورخانه‌ای) در ساختار اجتماعی- فرهنگی جامعه، ۱۳۸۴
- 12- Games and Empires. Allen Guttmann (1996) published by

Columbia University Press.
13- Maarten Van Bottenburg. Global Games
14- Diopter-Janssens & Van Bottenburg B.V. Social Sciences
Research Company in the Netherlands